

Безкоровайна Ольга

доктор педагогічних наук, професор, професор, завідувачка кафедри теорії
і практики іноземних мов та методики викладання
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0001-7144-9946

e-mail: olg2686@gmail.com

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні основи полікультурного виховання, схарактеризовано особливості здійснення полікультурного виховання на різних етапах дитячого розвитку, починаючи з раннього віку та закінчуючи юнацьким віком. Кожен віковий період дитини охарактеризований з точки зору фізичного та психічного розвитку, світосприйняття та готовності до полікультурності. Окреслено вікові аспекти сприйняття культурного розмаїття та представлено педагогічні підходи, що сприяють адаптації дітей до багатокультурного середовища. Визначено ефективні педагогічні методи та засоби полікультурного впливу, що найкраще годяться у ранньому, дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці для засвоєння культурних цінностей, оволодіння навичками міжкультурної взаємодії та формування толерантності. Визначено роль сім'ї, закладів освіти та інших соціальних інститутів у полікультурному вихованні у різні періоди життя дитини. Розкрито їх взаємозв'язок та взаємовплив на розвиток особистості, її відкритості до світової культурної спільноти та гармонійності.

Ключові слова: полікультурне виховання, теоретичні основи, педагогічні підходи, діти раннього віку, діти дошкільного віку, діти молодшого шкільного віку, підлітки, учні юнацького віку, методи полікультурного виховання, толерантність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі світового розвитку полікультурне виховання набуває особливої важливості, оскільки глобалізаційні процеси, зростаюча мобільність населення та інтенсивні міжкультурні контакти впливають на всі сфери суспільного життя. Полікультурне виховання стає фундаментом для виховання всебічно розвиненої особистості, яка здатна жити й діяти в умовах сучасного динамічного та багатокультурного світу.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Загальні засади полікультурного виховання вивчали О. Березюк, І. Бех, В. Болгаріна, Л. Голік, О. Гуренко, І. Ковалинська, В. Мичковськай ін. Особливості полікультурного виховання

дітей раннього та дошкільного віку досліджували Є. Антипін, Н. Ломаченко, С. Алієва, Л. Артемова, В. Бойченко, О. Гайдамака, Л. Зданевич, М. Олійник й ін. Полікультурне виховання молодших школярів аналізували О. Грива, П. Кендзор, О. Петренко, Н. Харькова. Полікультурне виховання дітей підліткового та юнацького віку вивчали О. Гурин, Ю. Кушнір, О. Мілютіна, А. Солодка, Л. Чумак, Д. Кац, К. Брейлі, Л. Воротняк, Л. Кравченко й ін.

Мета статті – схарактеризувати теоретичні основи полікультурного виховання дітей на різних етапах розвитку; виокремити й узагальнити вікові особливості засвоєння культурних цінностей та механізми адаптації освітніх стратегій для виховання полікультурної компетентності у дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полікультурне виховання, починаючи з раннього віку дитини, є складовою загальної виховної діяльності та спрямоване на оволодіння знаннями про власну та інші культури, формування у свідомості цікавості та поваги до різних культур, толерантності і здатності ефективно взаємодіяти в багатонаціональному суспільстві. Водночас мета цього виховання багатогранна, охоплює розвиток також моральних, етичних та духовних цінностей дітей, які допомагають їм розвиватися гармонійно, розуміти культурну різноманітність та взаємоповажати один одного. У реалізації полікультурного виховання беруть участь різні соціальні інститути, що являють собою все багатство сучасного соціуму. Перші навички соціальної взаємодії, уявлення і знання про багатокультурний світ формуються в сім'ї. Інші соціальні інститути: заклади дошкільної, середньої, вищої, позашкільної освіти також мають значний вплив на формування полікультурної свідомості дітей і безпосередньо взаємодіють з родинним середовищем, у якому виховується дитина.

Полікультурне виховання дітей раннього віку є частиною догляду і виховного впливу на дітей та проявляється у створенні багатокультурного середовища повсякденного життя родини. Зважаючи на особливості фізичного та психологічного розвитку дітей, на різних етапах застосовуються усілякі засоби та методи виховного впливу. Адже на кожному етапі у дітей формується багатоманіття розуміння культурних відмінностей та світогляду. Починаючи з раннього віку (від народження до 3 років), дитина сприймає світ через сенсорний досвід, взаємодію з батьками. У цей період починають формуватися соціальні навички та свідомість дитини. Тому важливо на цьому етапі для дітей такого вікового періоду сформувати середовище, що базується на толерантності, відкритості до пізнання різних культур, взаєморозумінні, повазі до інших. Навіть найпростіші елементи полікультурного виховання допомагають розвивати сприйняття культурних відмінностей. Специфіка методів та засобів полікультурного виховання, що використовуються для дітей раннього віку, визначається їхнім сприйняттям, спостереженнями, наслідуванням. Усвідомлення культурного різноманіття відбувається через візуалізоване та тактильне пізнання. Це можуть бути предмети, що репрезентують різні культури: іграшки, ілюстровані книги, мультиплікаційні

фільми на іноземній мові, музичні інструменти, декор, які сприяють появі інтересу в дітей, а в майбутньому будуть асоціюватися з близьким і позитивним середовищем. Для дітей раннього віку важливо використовувати інтерактивні та ігрові методи, організації культурних свят, що викликають інтерес та залучення. Важливим аспектом розуміння культурного розмаїття відбувається через сприйняття засобів музичного, літературного мистецтва, використання та навчання слів з іноземних мов тощо. Отже, вони звикають до різних культурних особливостей, завдяки чому формується базова відкритість і готовність сприймати нове та незвичне, а також – позитивне ставлення до культурного різноманіття.

У дошкільному віці (3-6 років) діти починають пізнавати світ і вчаться взаємодіяти з іншими людьми. Саме в цьому віці починається соціалізація дітей, їх адаптація в соціумі, відчуття себе його частиною. Вони опановують навички спілкування, вчаться встановлювати взаємини, знаходити спільні рішення та виявляти інтерес до культурних особливостей одне одного. Перебуваючи у закладах дошкільної освіти, які є полікультурним середовищем, діти об'єднуються і вчаться вести діалог. Саме через залучення дітей до діалогу з культурою, самопізнанням та взаємодією з однолітками відбувається формування етнічної та громадянської самосвідомості, полікультурного світогляду і культури міжнаціонального спілкування. Це сприяє самоідентифікації особистості як представника етносу, культури, спільноти, громадянина держави. Полікультурне виховання допомагає дітям різних національностей адаптуватися в середовищі, де є представники різних національностей, побудувати міжкультурний діалог, ознайомитися з мовними культурними особливостями один одного, навчитися бути толерантним до інших – все це всебічно розвиває дитину і готує до дорослого життя (Антипін та Ломаченко, 2019).

Полікультурне виховання дітей дошкільного віку охоплює взаємодію впливів на свідомість дітей сімейного середовища та полікультурного середовища дошкільної освіти чи іншого соціального інституту, в якому перебуває дитина. Цей зв'язок формується між індивідуальним досвідом дитини та інформацією, яку вона отримує, взаємодіючи з соціумом. Результатом такої взаємодії є «полікультурна вихованість дітей як особистісна якість, що характеризується здатністю дітей ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, бути відкритими до засвоєння цінностей рідної та інших культур, розуміти та поважати їх, уміти жити у злагоді з людьми різних національностей, рас, релігій» (Фатма 2019). Методи виховного полікультурного впливу на дітей дошкільного віку спрямовані на пізнання культурного різноманіття, ознайомлення з особливостями їхньої життєдіяльності, традиціями, звичаями, віруваннями тощо. На думку І. Рогальської-Яблонської, «оскільки дітям дошкільного віку властиве міфологічне сприйняття дійсності, то необхідно створити навколо них цілісний світ із легендами про його виникнення, зі своїми ритуалами, традиціями і

святами, численними рольовими просторами, зі своїми знаками і символами» (Рогальська-Яблонська, 2017, 182). У такому віці діти це сприймають через ілюстровані засоби, у процесі залучення до проєктної діяльності, проведення різних заходів. За допомогою творчих та інтерактивних методик розвиваються не лише здібності, а й цікавість та відкритість до інших культур. Ігрові методи як основні у діяльності дітей дошкільного віку є ефективними у формуванні полікультурних цінностей та допомагають дітям взаємодіяти, асоціюючи себе з культурою інших народів, та вчать розуміти культурні особливості. Ігрова діяльність в контексті полікультурного виховання базується на культурно-історичних чинниках. Це можуть бути «ігри-подорожі» в різні країни світу, ігри з використанням національної символіки, настільні ігри полікультурної тематики.

Важливим на цьому етапі є застосування педагогічних ситуацій, під час яких формуються навички взаємодії між дітьми, толерантність та прийняття відмінностей. Початком роботи з формування у дітей толерантності у міжнаціональному спілкуванні слугує формування емоційно-позитивного ставлення до самого факту існування різних народів, мов та культур. Тому педагогам задля того, щоб визначити шляхи гармонізації міжнаціональних відносин, рекомендується пропонувати ситуації міжособистісного спілкування, у процесі вирішення яких розкриваються питання національної свідомості та світосприйняття, особливості взаємин дітей і дорослих у різних соціокультурних ситуаціях (Артемова, 2013).

Полікультурне виховання дітей молодшого шкільного віку все більше опирається на методи педагогічного впливу. Діти 6-10 років вже більш свідомі й готові сприймати нові знання, вони вже усвідомлюють себе як представників певної культури. Провідною діяльністю цього етапу розвитку є навчальна діяльність, що супроводжується появою нових обов'язків, змінами у взаєминах з оточенням. У цей період відзначається інтенсивний розвиток сенсорних сприймань, зокрема відчуттів, спостережень і сприймання навколишнього світу. Водночас естетичні переживання стають більш складними та різноманітними. Мислення еволюціонує від емоційно-образного до більш абстрактно-логічного рівня, що свідчить про зрілість когнітивних процесів (Кендзьор, 2017). Тому значний вплив на полікультурне виховання у цей віковий період здійснюють заклади освіти збагаченням освітнього процесу наочно-образною інформацією про культурне різноманіття та світову взаємозалежність. Головними завданнями полікультурного виховання дітей молодшого шкільного віку є збагачення знань про культуру, традиції свого народу, сприяння інтересу до світових культур, формування толерантних установок у відносинах з іншими дітьми та готовність приймати їх позиції. За умови попереднього полікультурного виховання у цьому віці дітям притаманні ознаки полікультурної вихованості: вони вміють підтримувати спілкування з представниками різних культур, проявляють поважне ставлення до національних традицій та поважають інші, наявні елементарні навички

розв'язання проблемних ситуацій у спілкуванні з людьми. Методика полікультурного виховання дітей молодшого шкільного віку в закладах освіти базується на інтеграції елементів різних культур у навчальну програму. Реалізація змістовного компонента передбачає запровадження у шкільний виховний простір різноманітних ситуацій: інтеграції елементів полікультурного виховання в наявні предмети шкільного циклу, атмосфери поблажливих відносин, участі вихованців у діяльності місцевих культурних та громадських організацій. Тобто полікультурне виховання надає можливості для всіх учасників освітнього процесу (учнів, вчителів, батьків, членів місцевої громади) розвивати та вдосконалювати полікультурні здатності на різних рівнях життєдіяльності шкільної спільноти усіма членами шкільної спільноти (Молодиченко та Молодиченко, 2019).

В освітньому процесі застосовуються проєктні методи засобами презентацій, колажів та інших графічних засобів. Важливо на цьому етапі обговорювати міжкультурні питання, щоб діти вчилися аргументовано висловлювати свої думки та поважати думки інших.

Аналіз вікових особливостей дітей підліткового віку (10-15 років) зумовлює підбір полікультурних методик, що спрямовані не лише на пізнання, а й на власне усвідомлення себе серед представників інших культур. Саме у цей період в дітей підвищується чутливість у взаєминах з оточуючими, самовираження власних позицій, в той же час вони відкриті до міжкультурної комунікації. Тому у полікультурному вихованні підлітків варто звернути увагу на виховання толерантності до представників різних національностей та культур. На думку Л. Чумака, «полікультурно вихованою вважається особистість, діюча у взаєминах із іншими з власної волі, важливою умовою ефективності полікультурного виховання підлітка є його здатність до свідомої регуляції своєї толерантної поведінки, постійного контролю свідомого вибору власних дій з урахуванням конкретних обставин ситуації взаємодії» (Чумак, 2011).

Дітям підліткового віку притаманне критичне та аналітичне мислення. Тому для ефективності полікультурних впливів на старшокласників необхідно використовувати дискусійні методи, дебати, обговорення, які стимулюватимуть висловлювати власну та думку інших, що сприяє формуванню толерантності у дітей. Полікультурний компонент інтегрований у навчальний матеріал для старшокласників через різні навчальні предмети: історія, зарубіжна та українська література, громадянська освіта, іноземні мови. На сьогодні досить популярним є використання цифрових технологій та програм міжнародного обміну учнями для посилення міжкультурної комунікації та міжкультурних зв'язків.

Суттєву роль у полікультурному вихованні старшокласників відіграє вивчення загальнолюдських цінностей і світової культури. Полікультурна освіта надає можливість глибше вивчити й усвідомити різноманітність народів. Культурні відмінності, які визначають приналежність людини до тієї чи іншої групи, є найбільш очевидним проявом різних цінностей і точок зору

(Кравченко, 2004). Саме в юнацькому віці (15-18 років) з'являється свідоме ставлення до полікультурного світу. У цей період полікультурне виховання спрямоване на поглиблене вивчення глобальних проблем, таких як рівність прав, толерантність та інтолерантність, культурні та соціальні конфлікти тощо. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки широко застосовуються інноваційні методи полікультурного виховання, що охоплюють експериментальні дослідження, соціологічні опитування, рольові ігри, самостійне навчання тощо.

Слід зважати на те, що на різних вікових етапах у процесі полікультурного виховання відіграють важливу роль індивідуально-психологічні особливості дітей, їхні ціннісні орієнтації, умови життя, потреби, що безпосередньо впливають на світобачення та ставлення до інших, Опосередкованими чинниками, що впливають на полікультурне виховання, є приналежність дитини до певної культури та релігії, матеріальний стан сім'ї, походження дитини, а також мова спілкування. Успіх виховної функції родини в полікультурному вихованні на всіх вікових етапах дитини залежить від її виховного потенціалу – комплексу умов і засобів, що визначають: чисельність і структуру сім'ї; наявність ідейної, емоційно-психологічної атмосфери; життєвий досвід, моральні якості, особистий приклад, педагогічну культуру, педагогічні можливості батьків та розподіл виховних обов'язків між ними; характер спілкування в родині; традиції; взаємозв'язок сім'ї зі школою і громадськістю (Нуреева, 2010).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи результати дослідження, можемо стверджувати, що полікультурне виховання є важливою складовою сучасної освіти, що забезпечує гармонійний розвиток особистості, здатної жити і діяти в багатокультурному середовищі. На кожному віковому етапі полікультурне виховання сприяє розвитку толерантності, відкритості, інтересу до інших культур та взаєморозуміння. Цьому буде сприяти створене полікультурне середовище в родинному оточенні, закладі освіти та цілеспрямована робота батьків та педагогів. Перспективою для подальших розвідок дослідження може бути розробка практичних рекомендацій для здійснення полікультурного виховання з дітьми різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Антипін, Є. та Ломаченко, Н. (2019). Полікультурне виховання дошкільників в організованому середовищі закладу дошкільної освіти. *Молодий вчений*, №10. СС. 525–529.

Фатма, К. (2019). *Педагогічні умови взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників*. Кандидат наук. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.

Рогальська-Яблонська, І. (2017). Полікультурне виховання дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*, №17–18. СС. 180–186.

Артемова, Л. (2013). Актуальні проблеми виховання дітей в поліетнічному дошкільному навчальному закладі. *Вісник психології і педагогіки*. URL: <http://surl.li/wrbsuk> (дата звернення: 13.11.2024).

Кендзор, П. (2017). *Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика)*. Доктор педагогічних наук. Національна академія педагогічних наук України.

Молодиченко, Н. та Молодиченко В. (2019). Полікультурне виховання учнів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць, 64. Т. 2. СС. 75–79.

Чумак, Л. (2011). *Полікультурне виховання учнів середніх (5-8) класів в умовах родинно-шкільного освітнього простору*. Кандидат педагогічних наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Кравченко, Л. (2004). Полікультурна освіта як умова естетичного виховання студентської молоді. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 37. СС. 249–254.

Нурєєва, О. (2010). Школа і сім'я. Як поєднати дві сторони однієї медалі? *Початкове навчання та виховання*, № 6. СС. 34–37.

REFERENCES

.Antypin, Ye. ta Lomachenko, N. (2019). Polikulturene vykhovannia doshkilnykiv v orhanizovanomu seredovyshchi zakladu doshkilnoi osvity [Multicultural Education of Preschoolers in an Organised Environment of Preschool Education Institution]. *Molodyi vchenyi*, No10. SS. 525–529. [in Ukrainian]

Fatma, K. (2019). *Pedahohichni umovy vzaiemodii doshkilnoho navchalnoho zakladu z simieiu u polikulturenomu vykhovanni starshykh doshkilnykiv* [Pedagogical Conditions of Interaction between Preschool Educational Institution and Family in Multicultural Education of Senior Preschoolers]. Kandydat nauk. Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. [in Ukrainian]

Rohalska-Yablonska, I. (2017). Polikulturene vykhovannia ditei doshkilnoho viku yak sotsialno-pedahohichna problema [Multicultural Education of Preschool Children as a Socio-pedagogical Problem]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, №17-18. SS. 180–186. [in Ukrainian]

Artemova, L. (2013). Aktualni problemy vykhovannia ditei v polietnichnomu doshkilnomu navchalnomu zakladi [Top Problems of Raising Children in a Multiethnic Preschool Educational Institution]. *Visnyk psykholohii i pedahohiky*. URL: <http://surl.li/wrbsuk> (data zvernennia: 13.11.2024). [in Ukrainian]

Kenzor, P. (2017). *Polikulturene vykhovannia uchniv u systemi diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu (teoriiia i metodyka)* [Multicultural Education of Students in the System of Activity of a General Educational Institution

(Theory and Methodology)]. Doktor pedahohichnykh nauk. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. [in Ukrainian]

Molodychenko, N. ta Molodychenko V. (2019). Polikulturene vykhovannia uchniv pochatkovoi shkoly [Multicultural Education of Primary Schoolchildren]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*: zb. nauk. prats, 64. T. 2. SS. 75–79. [in Ukrainian]

Chumak, L. (2011). *Polikulturene vykhovannia uchniv serednikh (5-8) klasiv v umovakh rodynno-shkilnoho osvithnoho prostoru* [Multicultural Education of secondary schoolchildren 5-8 grades in the Family-school Educational Space]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. [in Ukrainian]

Kravchenko, L. (2004). Polikultura osvita yak umova estetychnoho vykhovannia studentskoi molodi [Multicultural Education as a Condition for Aesthetic Education of Students]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*, 37. SS. 249–254. [in Ukrainian]

Nurieieva, O. (2010). Shkola i simia. Yak poiednaty dvi storony odniiei medali? Pochatkove navchannia ta vykhovannia [School and Family. How to Combine Two Sides of the Same Coin?]. No 6. SS. 34–37. [in Ukrainian]

MULTICULTURAL EDUCATION OF CHILDREN OF DIFFERENT AGE GROUPS: THEORETICAL FOUNDATIONS

Olha Bezkorovaina

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor, Professor, Head at the Theory and Practice of Foreign Languages and Teaching Methods Department,
Rivne State University for the Humanities

Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7144-9946

e-mail: olg2686@gmail.com

Abstract. The article deals with the analysis of the theoretical foundations of multicultural education, descriptions of the peculiarities of multicultural education at different stages of child development, from early childhood to adolescence. Each age period of a child is characterized in terms of its physical and mental development, worldview and readiness for multiculturalism. The article outlines the age-related aspects of perception of cultural diversity and presents pedagogical approaches that facilitate children's adaptation to a multicultural environment. The effective pedagogical methods and means of multicultural influence that are best suited for early, preschool, primary school, adolescence and youth age for the acquisition of cultural values, mastering the skills of intercultural interaction and tolerance formation were identified. The role of the family, educational institutions and other social institutions in multicultural education in different periods of a child's life was determined. Their interconnection and mutual influence on the development of personality, its openness to the world cultural community and harmony were revealed.

Keywords: multicultural education, theoretical foundations, pedagogical approaches, young children, preschool children, primary school children, adolescents, youthful students, methods of multicultural education, tolerance.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2024 р.